

Memlûk Sultanlığı, İstanbul 1961, s. 150; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Târîhi: Memlûkler*, İstanbul 1991, VII, 387; R. van Leeuwen, *Waqfs and Urban Structures: The Case of Ottoman Damascus*, Leiden 1999, s. 76-77; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul 2002, s. 456; J. P. Berkey, *The Formation of Islam*, Cambridge 2003, s. 242; M. Mutî' el-Hâfız, *el-Hançâhü's-Sümeysâtiyye bi-Dimaşk: el-Medresetü's-Şûfiyye*, Beyrut 1427/2006, s. 6, 11, 12; Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddin", *DİA*, XIX, 389; Gülgün Uyar, "Nakib", a.e., XXXII, 322; Hasan Kâmil Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", a.e., XXXVIII, 40.

HARUN YILMAZ

ŞEYHZÂDE, Abdürrahim

(عبد الرحيم شيخ زاده)

(XII./XVIII. yüzyıl)

Osmanlı dönemi kelâm âlimi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. *Nazmü'l-ferâ'id* ve *cem'u'l-fevâ'id* adlı eserinde adı Abdürrahim b. Ali el-Meşhûr bi-Şeyhzâde olarak geçmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Efendi (nr. 2064) ve Esad Efendi (nr. 1291) nüshalarında yazımı ve temize çekilmesinin 1133 (1721) yılında tamamlandığı, bazı kaynaklarda ise 1136'da (1724) telif edildiği belirtilmektedir (*Fihristü'l-Kütüb-hâneti'l-Hidiviyye*, VII/1, s. 143-144). Yine aynı kütüphanenin Esad Efendi nüshası ile Süleymaniye (nr. 1036) nüshasının ilk sayfalarında müellifin Bafra'da müftülük yaptığı kaydedilir. Buna göre Şeyhzâde'nin vefat tarihini 944 (1537) olarak gösteren Bağdatlı İsmâil Paşa (*Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 563; *İzâhu'l-meknûn*, II, 103, 659; ayrıca bk. Kehhâle, V, 209-210) onu Müeyyedzâde Abdürrahim ile karıştırmıştır. Nitekim Şeyhzâde'nin, adı geçen eserinde Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1098/1687) gibi bu tarihten sonra yaşamış kişilerden nakilde bulunması da bunu teyit etmektedir. Hacı Çelebi veya Hacı Halife olarak da tanınan Müeyyedzâde Abdürrahim ise Amasyalı meşhur bir ailedendir. Babası Alâeddin Ali Çelebi, dedesi Şeyh Şemseddin Müeyyed Çelebi'dir. Tanınmış âlimlerden Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin (ö. 922/1516) kardeşi olan Abdürrahim Efendi, Şeyhülislâm Abdülkadir Şeyhî Efendi'nin de babası olup 944 (1537) yılında vefat etmiştir (*Müstakimzâde*, s. 256-257; *Sicill-i Osmânî*, III, 328).

Daha çok kelâm ilmiyle ilgilenen Abdürrahim Şeyhzâde, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye mezhepleri arasındaki görüş farklarını kırk

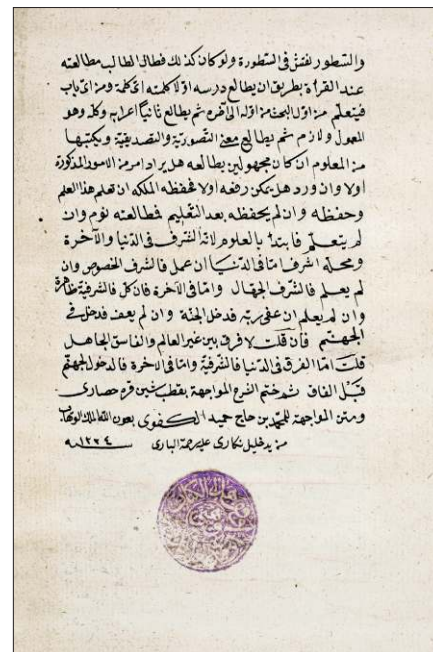
mesele halinde ele aldığı *Nazmü'l-ferâ'id* ve *cem'u'l-fevâ'id* adlı eseriyile tanınmaktadır. Kitabın adı mukaddimede böyle geçmekte olup kapak sayfasında buna "fî beyânî'l-mesâilî'lletî vakaa fihâ ihtilâf beyne'l-Mâtürîdiyye ve'l-Eş'ariyye fî'l-akâid maa zikri edilleti'l-ferikayn" şeklinde bir ilâve yapılmıştır. Eserde "feride" başlığı altında konuya ilişkin temel meselelere, "fâide" alt başlığında ise tamamlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Eser vücûd ve vücûd kavramları; bekâ, kudret, irade, sem', basar, kelâm ve tekvîn sıfatları; isim-müsemmâ, kader-kazâ problemleri; Allah hakkında vârit olan müteşâbih haberler; tevfiik, teklîf-i mâ lâ yutâk, ilâhî fiillerde hikmetin yeri, Allah'ın vâidinden dönmemesinin câiz olup olmadığı, hüsün-kubuh, Allah'a imanın aklen vâcib olup olmadığı, iman hakikati, nakil delillerin kesinlik ifade edip etmediği, saadet ve şekavet, nübüvvet, tekfir, irtidad ve *ihbât** meseleleri etrafında cereyan eden tartışmaları konu edinmektedir. *Nazmü'l-ferâ'id* kaynak açısından çok zengin bir eser olup Şeyhzâde başta Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî olmak üzere Tahâvî, Serahsî, Şemseddin es-Semerkindî, Rüstüfağnî, Sadrüşşerîa, Beyâzîzâde, İbnü'l-Hümâm, Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Ali el-Kârî, Nüreddin es-Sâbûnî, Ebü'l-Usr Ali el-Pezdevî, Molla

Fenârî, Hayâlî, İbn Kemal Paşa ve Habbâzî gibi Hanefî-Mâtürîdî çizgideki âlimlerden Ebû İshak el-İsferâyîni, Bâkîllânî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Devvânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Fahreddin er-Râzî, Beyzâvî, Senûsî, Lekânî, Teftâzânî, Seyfeddin el-Âmidî, Şehristânî, Kâdî Beyzâvî ve diğer ünlü Eş'arî âlimlerin eserlerinden faydalanmıştır.

Çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası bulunan *Nazmü'l-ferâ'id*'in erken dönemden itibaren baskıları da yapılmıştır (İstanbul 1288; Kahire 1317, 1323). Eser Fâtih dersiâmlarından Iğnınlı Hacı Ali Efen-dizâde Muhammed Emin tarafından Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş ve Tedkik-ı Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi'nin izniyle Osmanlı Matbaası'nda basılmıştır (İstanbul 1328). Mütercim çalışmasının söz konusu eserin bazan meâlen, bazan diğer dinî kitaplardan faydalanarak ortaya konmuş bir tercümesi olduğunu kaydeder.

Şeyhzâde'nin ikinci eseri *Şerhu'l-Âkâ'idî'l-Taḥâvî* olup nüshaları Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde 1509 (vr. 61^b-115^a, istinsah tarihi 1721) ve 565 (vr. 1^b-54^b) numaralarda kayıtlıdır (ayrıca bk. *İzâhu'l-meknûn*, II, 103). Diğer bir eseri de *Tehzîbü'l-İşârât* adını taşımaktadır. Şeyhzâde *Nazmü'l-ferâ'id*'de kelâm sıfatı münasebetiyle habur çeşitlerini açıklarken

Abdürrahim Şeyhzâde'nin *Nazmü'l-ferâ'id* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2064)

bu eserine atıfta bulunarak, "Bu konudaki görüşümüzü *Tehzîbü'l-İşârât*'ta tafsil ettik" demektedir (s. 19). Süleymaniye Kütüphanesi'nde Şeyhzâde'ye nisbetle kaydedilen *Ferîde* adlı risâle (Tirnova, nr. 1178) ise *Nazmü'l-ferâ'id*'in bir nüshası olup 1174'te (1760) istinsah edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrahim Şeyhzâde, *Nazmü'l-ferâ'id*, Kahire 1323/1905, s. 2-3; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 256-257; Muhammed Emîn, *İzâhu'l-akâid fi tercüme-ti Nazmi'l-ferâid*, İstanbul 1328, s. 2-5; *Fihristü'l-Kütübhâneti'l-Hidiviyye*, VII/1, s. 143-144; *Sicill-i Osmânî*, III, 328; *Osmanlı Müellifleri*, I, 334; Serkis, *Mu'cem*, II, 1170; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 659; *İzâhu'l-meknûn*, II, 103, 659; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 563; Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 109; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, V, 209-210; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları* (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 1981, s. 151; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'ü's-ş-şürûh ve'l-havâşi*, Ebüzabi 1425/2004, II, 259; Ahmet Özel, *Hanevî Fıkıh Alimleri*, Ankara 2014, s. 309.

İLYAS ÇELEBİ

Cemâleddin eş-Şeyyâl

sını tamamlayarak Edebiyat Fakültesi İslâm Tarihi Bölümü'nde öğretim üyesi oldu (1948), 1952'de doçentliğe, 1956'da profesörlüğe yükseldi. 1957-1958'de Arap Birliği'ne bağlı Ma'hedü'd-dirâsâtî'l-Arabiyyeti'l-âliye'de, 1958-1959'da Aynişems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi. Mısır'ın Rabat Büyükelçiliği'nde dört yıl (1960-1964) kültür ateşeliği yaptıktan sonra tekrar Aynişems Üniversitesi'ne döndü ve ardından da İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığına tayin edildi. 2 Kasım 1967 tarihinde vefat edinceye kadar bu görevde kaldı.

Pakistan'da Peşâver Üniversitesi'nde yapılan Arap ve İslâm Araştırmaları Kongresi (1954), Arapça'ya Tercüme Kongresi (Rabat 1961), I. Uluslararası Afrika Araştırmaları Kongresi (Akra/Gana), Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nun düzenlediği Ortadoğu'da Tarih ve Tarihçiler Kongresi (1965) Şeyyâl'in katıldığı bazı ilmî toplantılardır. Ayrıca Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Irak ve Suriye gibi ülkelerde konferanslar verdi. Kurucuları arasında bulunduğu el-Cem'iyetü'l-Misriyye li'd-dirâsâtî't-târîhiyye başta olmak üzere Cem'iyetü'l-üdebâ gibi kurumlar ile Kitâbü Târîhi'l-fikri'l-Arabî, Târîhu'l-bahriyyeti'l-Arabiyye, Vaz'u târîhi'l-ümmeti'l-Arabiyye, el-Mürâca ve'l-fehârisü'l-bibliyucrâfiyye li't-târîh, et-Târîh ve'l-âsar bi'l-meclisi'l-a'lâ li-riâyeti'l-fünûn ve'l-âdâb ve'l-ulûmi'l-ictimâiyye komisyonlarında üye olarak görev yaptı. UNESCO'nun bir Afrika tarihi hazırlanması için teşkil ettiği uluslar arası komisyonunda çalıştı.

Eserleri. Telif: *Rifâ'a e't-Tahtâvî za'î-mü'n-nehdâti'l-fikriyye fi 'aşri Muhammed 'Alî* (Kahire 1364/1945; *Rifâ'a Râfi' e't-Tahtâvî*, Kahire 1958, 1390/1970, 1980); *Mısır ve's-Şâm beyne'd-devleteyn* (Kahire 1947; Fâtîmî Devleti'nin yıkılıp Eyübîler'in kurulduğu 558-569 [1163-1174] yılları arasında geçen olayları kapsar);

Mücmelü Târîhi Dimyât siyâsiyyen ve iktisâdiyyen (İskenderiye 1949); *Târîhu't-terceme bi-Mısır fi 'ahdi'l-hamleti'l-Firansiyye* (Kahire 1950; müellifin yüksek lisans tezinin giriş niteliğindeki küçük bölümünü kapsayan bir kitapçiktir); *Târîhu't-terceme ve'l-hareketi's-sekâfiyye bi-Mısır fi 'aşri Muhammed 'Alî* (Kahire 1951; yüksek lisans tezinin esas bölümüdür); *Târîhu't-terceme ve'l-hareketi's-sekâfiyye fi'n-nişfi's-sânî mine'l-ğarnî't-tâsi' 'aşer* (Kahire 1951); *el-İskenderiyye: Tübuğrâtiyye-tü'l-medîne ve te'tavvuru'hâ min aq-demî'l-üşur ile'l-vaqti'l-hâzır* (Kahire 1952); *Kışşatü'l-ihtilâl* (İskenderiye 1956; İngilizler'in Mısır'ı işgaline dairdir); *Mu'hâdarât 'ani'l-hareketi'l-İslâhiyye ve merâkizi's-sekâfe fi's-şarkî'l-İslâmî el-hadîş* (Kahire 1377/1957, *el-Hareketü'l-İslâhiyye ve merâkizi's-sekâfe fi's-şarkî'l-İslâmî el-hadîş*, Kahire 1422/2001; Şeyyâl'in Kahire'de Ma'hedü'd-dirâsâtî'l-Arabiyyeti'l-âliye'de verdiği konferansları içerir); *et-Târîh ve'l-mü'errihûn fi Mısır fi'l-ğarnî't-tâsi' 'aşer* (Kahire 1958; İngilizce olarak da yayımlanan eser [A History of Egyptian Historiography in the nineteenth century, Alexandrie 1962] tarihçileri ve Mısır tarihçiliği konusunu çağdaş Mısır araştırmaları içinde ayrı bir bölüm halinde ele alma çabasının ilk müstakil ve sistematik analiz bakımından değerli örneği olarak gösterilir [Gershoni, XXIII/4 [1987], s. 543]; eserin Arapça versiyonu daha muhtevalı ve ayrıntılıdır); *Mecmû'atü'l-vesâ'iki'l-Fâtîmiyye* (Kahire 1378/1958, 1965, 1422/2002, 1429/2008, 1432/2011; müellif topladığı Fâtîmîler devrine ait 110 belgeden yalnız hilâfet ve vezirlik sistemine dair yirmi üçünün yer aldığı bu eserden dolayı tarih alanında devlet teşvik ödülü ve birinci dereceden ilim nişanı almıştır; eser hakkında yapılan tanıtım ve değerlendirme için bk. Abdülmün'im Mâcid, s. 80-81; Walker, s. 120-121); *Kışşatü'l-ki-fâh beyne'l-'Arab ve'l-isti'mâr* (Kahire 1379/1960, 1380/1960, Muhammed Saîd el-Uryân ile birlikte); *Dirâsât fi't-Târîhi'l-İslâmî* (Kahire 1384/1964, 1420/2000; Beyrut 1969, 1981; Şeyyâl'in dergi ve gazetelerde çıkan yirmi yazısını ihtiva etmektedir); *Târîhu medîneti'l-İskenderiyye fi'l-'aşri'l-İslâmî* (Kahire 1967, 2000); *Târîhu Mısır el-İslâmîyye* (I-II, Kahire 1967); *Târîhu'd-devleti'l-'Abbâsiyye* (Kahire 1967, 1413/1993); *Ebü Bekr e't-Turtûşî el-'âlimü'z-zâhidü's-sâ'ir* (Kahire 1388/1968); *et-Târîhu'l-İslâmî ve eseruhü fi'l-fikri't-Târîhi'l-Ûrubbî*

ŞEYYÂL, Cemâleddin

(جمال الدين الشّيال)

Cemâlüddîn b. Muhammed Şettâ
b. İbrâhîm eş-Şeyyâl
(1911-1967)

Mısrılı ilim adamı, tarihçi.

26 Haziran 1911'de Dimyat'ta doğdu. Dimyat'ta başladığı lise öğrenimini daha sonra gittiği Kahire'de tamamladı. Ardından posta idaresinde çalışmaya başladı. Bir taraftan da I. Fârûk Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'ne devam etti. 1936'da Tarih Bölümü'nden mezun oldu, psikoloji ve eğitim tahsili için girdiği Yüksek Eğitim Enstitüsü'nü 1938'de bitirdi. Arış ve Kahire'de bazı ilkokullarda, ardından liselerde öğretmenlik yaptı. Bu sırada tarih okumalarını, gazete ve dergilerde yazı yazmayı sürdürdü. Kendisini araştırmaya teşvik eden üniversitedeki hocası Abdülhamid el-Abbâdî, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı olunca onu fakültenin Tarih Bölümü'ne asistan aldı (1943). 1945'te I. Fârûk Üniversitesi'ne sunduğu *Târîhu't-terceme fi Mısır fi'n-nişfi'l-evvel mine'l-ğarnî't-tâsi' 'aşer* adlı tezle yüksek lisans derecesini kazandı. Aynı zamanda bu üniversiteye sunulan ilk yüksek lisans tezi olan çalışması ertesi yıl Kahire Arap Dil Kurumu tarafından edebiyat araştırma ödülüne lâyık görüldü. *Cemâlüddin İbn Vâşıl ve kitâbühü Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb* adlı teziyle doktora-